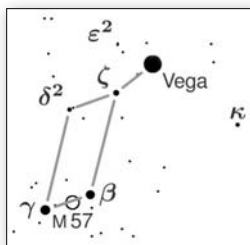


Dobai Lili

## SEM ÖLNIÜK, SEM MEGHALNIUK

*A lecsapó sas*„gondod van minden utamra”<sup>1</sup>

Hogy a lecsapó sas és a lant között összefüggés van, soha nem tudta volna meg, ha nem vállalja el azt a kutatómunkát, amihez eredetileg semmi kedve nem volt. Inkább csak fenntartásai, mivel úgy gondolta, hogy nem érintik azok a problémák, amelyeket a kutatás során meg kell oldania. Időközben persze kiderült, hogy korántsincs így, és egyre több nyom vezetett ahhoz, ami nagyon is foglalkoztatta. Így aztán lassan már hálás is tudott lenni azoknak a szálaknak, amelyek akkoriban belevitték ebbe a vállalkozásba. Ráadásul közben az események fordulatot is vettek: a téma egyre jobban érdekelt, miközben átalakulni látszottak a személyes összefüggések.



Illetve radikálisan átfordulni. A lecsapó sashoz hasonlóan váratlanul, hirtelen, majdnem elsöprőn, szinte felfoghatatlanul. Hasonlóan az északi égbolton ragyogó Vegához, a Lant csillagkép legfényesebbikéhez. Bár, ahogy a csillagászok jól tudják, ez a ragyogás nagyon is megtévesztő, hiszen hőmérséklete és abszolút fényessége között nincs

egyenes arányosság, ahogy ez a legtöbb csillagnál megfigyelhető, hiszen ötven százalékkal fényesebbnek látszik, mint ami hőmérsékletének megfelelően. Talán mégsem véletlen, hogy az arab kutatók Lecsapó sasnak nevezik az európaiak Lant csillagképét? A kitárt szárnyú sas és a lant formája között lenne hasonlóság? Talán összefüggés? Netán a madár és a zene hirtelen csapdába ejtő mozzanatában?

Ahogy mindennapjainkban is az a csodálatos, amiképpen a nem gondoltra és nem remélre rányílik a valóság? Amiként valamilyen megfeszíthetetlen összehangolódás vagy átláthatatlan kapcsolódás folytán illesztéket találnak a szilánkos darabok? Próbálta megtalálni és összerakni ezeket a szilánkokat. Történetének szilánkjait, ami most

1 Zsolt 138.

már nemcsak a sajátja volt, hanem egyre inkább összekeveredni látszott valaki más szilánkjeival is. Mindenképpen össze kellett illeszteni őket, hogy ne vágjanak, hogy semmit ne hasítsanak fájdalommal. Talán az első szilánkdarabokat a lantos festményeken kellett megtalálnia. A kutatásnak ugyanis azt a részterületét kapta, hogy az adott korszak festményein látható lantok alapján foglalja össze a hangszer szimbolikáját. Először teljesen triviálisnak és egyszerűnek tűnt, könnyen átláthatónak, letudhatónak. És aztán – ahogy lenni szokott – mégsem. Felfoghatatlan gyorsasággal közeledett a leadási határidő, és nem tudta, hogyan kezdjen hozzá az összefoglalóhoz. Annyi mindent tudott már, ami túl sok lett volna a közléshez, mégis túl kevés a megértéshez.

Számtalan festményen nyer ábrázolást ez a különös formájú – hol körtéhez, hol (a korszakban Krisztus feltámadásának jelképeként ismert<sup>2</sup>) tökhöz hasonlított – húros hangszer, és számos értelmezést, sokszor rejtett üzenetet fűztek hozzá, szinte már valamiféle lant-teóriára is lehetett gyanakodni. Korábban Boschnál a lant – a dudával együtt – bujaságot jelentett. A lefordított lant vanitas utalást rejt, ahogy ezt megfigyelhetjük egy pompás hangszercsendélet-sorozatot festő kis mesternél<sup>3</sup> vagy egy, Rembrandt árnyékából az utóbbi időben felfedezett valódi mesternél, Jan Lievensnél.<sup>4</sup> A szakadt húrú lant például Holbein ismert festményén, a *Követeken*<sup>5</sup> kiegészül a halál- és elmúlás-jelentéssel, nem beszélve a bal oldali követ lába közé festett lantokról, ami a porhüvelyre utal. A reneszánszban egészen ártatlanul indul a lantosok – elsősorban nők és angyalok<sup>6</sup> – megjelenítése,

- 2 Vö. például Carlo Crivelli *Angyali üdvözlés Szent Emidiusszal* című festményével (1486, tempera, olaj, vászon), ahol egyébként a perspektívajátékot előtérbe helyező képből „lóg ki” a tök.
- 3 Evaristo Baschenis (1617–1677), vö. [www.klassiskgitar.net/1600-1650-17.htm/#](http://www.klassiskgitar.net/1600-1650-17.htm/#).
- 4 Jan Lievens (1607–1674): *Csendélet könyvekkel* vagy *Vanitas csendélet*, olaj, fa, 91×120 cm, cca. 1627–1628, Rijksmuseum, Amsterdam; elképzelhető, hogy a festményen egy Den Uyl nevezetű festő is rajta hagyta keze nyomát, az edényen meg- vagy visszacsillanó bagolyforma (uyl – ’bagoly’) utalhat jelölt kézjegyére.
- 5 Ifj. Hans Holbein: *A követek*, 1533, olaj, fa, 206–210 cm, National Gallery, London (vö. John North, *A követek titka. Holbein és a reneszánsz világa*, Typotex, Budapest, 2005; Orosz István, *A követek titka. Tanulmány Holbein festményéről és John North e témájú könyvéről*, Új Művészet 2005. július).
- 6 Vö. például Hans Memling: *Zenélő angyalok*, 1480, Koninhljk Museum, Antwerpen és Bartolomeo Veneto: *Lanton játsszó bölgy*, 1520, olaj, vászon, 65×50 cm, Pinacoteca di Bresa, Milano.

majd fokozatosan „kicsúszik” kezükből hangszerük, és lekerül a földre, először rendezett megjelenítésben,<sup>7</sup> majd szinte a kép szélére, alá-  
jára hajítottan.<sup>8</sup>

Észrevehetően lehet ebben valami tágabbra, a művészetben túlra mutató utalás, a jelentések pedig érzékelhetően bővülnek, majd összekeverednek újabb és újabb jelentésrétegekkel, ahogy az egyik caravaggista, Giovanni Serodine képén, *A tudomány allegóriáján*,<sup>9</sup> amelyet valahogy durvának – már-már majdnem megalázónak – érzett. Az önkínzó nő alakja, amely egyik interpretálója szerint „kételyt ébreszt bármiféle kompatibilitás lehetőségéről a szférák harmóniájának mitológiája és a kopernikuszi új kozmológia között”,<sup>10</sup> teljesen megrázta, de nem amiatt, mert az érzéket hátborzongatóan állítja középpontba, hanem mert valami nagyon intimitás-ellenes volt abban, ahogy a félmeztelen, félig fekvő, fájdalmas arcú nőalak – mint múzsa – meztelen melléből jobbjával tejet próbál fejni egy lantra, kinyújtott baljában pedig – a ptolemaioszi rendszert jelképező – armilláriumot igyekszik megtartani. A festmény már első látásra nagyon megdöbbenette, hiába ismerte fel benne a tudomány és a művészetek konfrontációját, erősebbnek és kiábrándítóbbnak érezte a kiszolgáltatottság és az indiszkrécio jeleit.

Egyre inkább látta, hogy a kutatás csak abba hagyható, de nem befejezhető, így meg kellett volna próbálnia valamiképpen megszerezni azt, amit tudott, és amiről úgy gondolta, hogy a többiek számára is összefüggésekhez vezethet. Mindeközben zavarta, hogy szétszóródni látszott a kutatócsapat, hogy a határidők eltűntek vagy elhomályosultak, hogy nem tudott szót váltani a megbízóval. Egyre ritkábban jött egy-egy üzenet olyan kérdést feltéve, amire már könnyedén, szinte azonnal tudott válaszolni. Ő azonban beszélni szeretett volna mindarról, amire még ezen felül rátalált, kérdezni akart, és választ várt volna attól, aki kérte és kérdezte őt, és akinek érzékelhető létezéséről is szeretett volna tudni. Ezzel a kívánságával azonban mintha falba ütközött volna.

7 Vö. például Vermeer: *A koncert*, 1664–1667, olaj, vászon, Isabella Gardner Museum, Boston (illetve jelenlegi helye ismeretlen, mivel ellopottként van nyilvántartva).

8 Vö. például Rembrandt: *A koncert* (más címen *A zene allegóriája*), 1626, olaj, fa, 63,5×48 cm, Rijksmuseum, Amsterdam, ahol a lant az énekesnő lába előtt hever lehajított kották között.

9 Giovanni Serodine: *Allegoria della scienza*, cca. 1630, Pinoteca Ambrosiana, Milano.

10 *A barokk*, Corvina, Budapest, 1987.

Már a miérten kezdett gondolkodni, amikor kezébe akadt egyik kollégájának Caravaggio-tanulmánya, és ez megmentette attól, hogy azzal foglalkozzon, ami nem rá tartozik. Végre nemcsak látni, hanem meglátni is képes volt *A diadalmas Ámort*,<sup>11</sup> és – a chiaroscuro nagyszerű alkalmazását tanulmányozva – észrevette, hogy a kép bal oldalán egy lant hever, úgy, mintha Ámor éppen az imént rúgta volna félre. Az élet sötétjéből előlépett megvilágított főalak már-már kajánságot súroló mosolya külön tanulmányt érdemelne. Jarman talán ebből a kikezdhetetlen, megközelíthetetlen mosolyból bonthatta ki filmjének vad és kegyetlen kezdő jelenetében a fiatal fiú alakját és félelmetesen kísérteties játszadozását-játszmáját. És persze ott van a film hármas jelenete: a festmény a kegyetlen Ámorról, Caravaggio, a kíméletlenül figyelő festő és a magát kellető modell.<sup>12</sup> És ahogy a legtöbb festményen, a leolvasható pontosságú nyitott kotta is megjelenik, majdhogynem megszólaltatásra készen. Felfokozott érzékiségre azonban tagadhatatlanul erősebb, mint a legtöbb lantot ábrázoló festményen.

### *Affekciók doktrínája*

„hova rejtőzzem színed előtt?”<sup>13</sup>

Ezt nem hagyhatná ki összefoglalójából, és azt sem, hogy a lantot a reneszánszban a szerelem hangszereként tartották számon, de a barokkban a csábítás hangszerévé és jelképévé alakul. Ennek a váltásnak a nyomait vélte felfedezni a festmények időrendi követései: ahogy a szelíd lantos arcok kacér mosolyú figurákká alakulnak, ahogy a földön heverő hangszerek a rendezett szcénát a rendtelenség nyugtalanságává alakítják. Egyre inkább sejtette, hogy mi miatt kellett elvállalnia a kutatást, és hogy miért nem hagyta még abba. Ha már lecsapott a sas, végezzen is áldozatával. Alaposan. Teljesen. Nem lehet véletlen, hogy az affekciók, vágynak, szenvedélyek, érzelmek felfoko-

11 Caravaggio (Michelangelo Merisi): ez a festménye más címeken is ismert, mint például *Amor omnia vincit* vagy *Földi szerelem* vagy *A győzelmes Cupido*, olaj, vászon, 1598–1599 vagy 1601–1602, 156×113 cm, Gemäldegalerie, Berlin (vö. Vergilius: *X. ecloga* 69. sor: „Omnia vincit amor et nos cedamus amori”).

12 Derek Jarman: *Caravaggio*, 1996. Caravaggio: Nigel Terry, Lena: Tilda Swinton, Ranuccio: Sean Bean.

13 Zsolt 138.

zott intenzitással kerültek ebben a korban nemcsak a festői ábrázolás, de az elmélet és a zenei kifejezés középpontjába is; a filozófiában pedig hangsúlyozott figyelmet kap. Tanulmányokat olvasott arról, hogy a zenére is kidolgozták az affekciók tanát, ami akkor nyilván átítatta a korszellemet, így a festők is ismerhették. A zenei doktrína az ellentétes érzelmeket a szeretet és a gyűlölet, az öröm és a részvét, a csodálkozás és a vágy párosaiban állította fel,<sup>14</sup> és ezek alapján törekedett a legmegfelelőbb kifejezőerő megjelenítésére. Úgy döntött, hogy Purcelltól kezdve Rameau-n át Monteverdiig keresztül-kasul hallgatja a barokk operákat, mert úgy érezte, ez is közelebb viszi ahhoz, amit meg kell tudnia. És persze időt akart nyerni addig, amíg belefog a megírásba. Így azonban még inkább körbeszűtték a kutatás szálai. Néha felvillant benne, hogy egyszer majd valamikor, valahogy ki is kellene találnia belőlük. Egyelőre azonban még hagyta magát, mert kíváncsisága és vakmerősége nagyobb volt óvatosságánál. Belevetette magát a vonzalmak és szenvedélyek elméletébe. Illetve az affekciók, passiók, apátiák, perturbációk és emóciók birodalmába, mivelhogy a terminológiai megkülönböztetések és tisztázások ebben a korszakban is okoztak teoretikus problémákat.<sup>15</sup> Nem igazán akart belebonyolódni elméleti kérdésekbe, egyszerűen csak élvezni szeretete volna a különböző gondolatokat, megközelítéseket, és persze azt, ahogy mások is próbálnak – kétségbeesésüket leplezve és egyben leplezve – saját problémáikra a gondolkodás segítségével megoldást találni. Lenyűgözőnek találta azokat a szellemi erőfeszítéseket, amelyekkel a korszak filozófusai kísérletet tettek a test szenvedélyeinek a szellem akaratával és a lélek erejével történő egyensúlyba hozására. Rácsodálkozott arra, hogy Descartes – egészen platonista módon – hisz abban, hogy „a szenvedélyek természetüknél fogva mind jók, csak rossz használatuk vagy túlzásaikat kell kerülnünk”,<sup>16</sup> és ahogy nemcsak a filozófus, de a matematikus, a fizikus, sőt az anatómus lendületével és a válaszadás lehetőségének teljes reményével fog annak átgondolásába: „Mi az az ok, amely megakadályozza, hogy a lélek teljesen rendelkezessék szenvedélyeivel.”<sup>17</sup> Elbajlódik vagy negyven szenvedéllyel, és a mindennapi tapasztalatot totálisan a teória szint-

14 love/hate, joy/sorrow, wonder/desire.

15 Vö. például <http://emc.elte.hu/~pinter/assets/pdf/affektus.pdf>.

16 René DESCARTES, *A lélek szenvedélyei* [Les passions de l'âme, 1649], CCXI. cikkely, Ictus, Budapest, 1994, 168 (Dékány András fordítása).

17 *Uo.*, XLVI. cikkely.



**Jan Lievens: Csendélet könyvekkel vagy Vanitas csendélet**  
(cca. 1627–1628, Rijksmuseum, Amsterdam)

jére emeli; nem pirul olyan kérdéseket sem feltenni, mint: „Hogyan keltik fel e szenvedélyeket olyan jók és rosszak, melyek csak a testre tartoznak: és miben áll a csiklandozás és a fájdalom.”<sup>18</sup> Miközben jól szórakozott, a gondolkodás leckéjét is megkapta. Mindennek élményközpontúságban és olvasóbarátságban párja volt Spinoza,<sup>19</sup> akinél az öröm, a szomorúság és a kívánság alapaffekciók, és az a szándéka, hogy minden esetlegességet kiküszöböljön. Axiomatikus megfogalmazásai és rendszerezése pedig szinte csak szoros olvasást engedtek meg.<sup>20</sup>

Minderről élete kontingenciái jutottak eszébe, és hogy azokra is ráférne legalább néha a kiküszöbölés. Lehet, hogy arra kellene feloldást és feloldódást találnia, hogy ne fusson el saját életének szenvedélyei elől? De ezt nem nagyon merete továbbgondolni, mert nem igazán

18 *Uo.*, XCIV. cikkely.

19 Benedictus de SPINOZA, *Etika* [1655], Osiris, Budapest, 1997 (Szemere Samu fordítását átdolgozta Boros Gábor).

20 „Minden, ami van, Istenben van (a 15 tétel szerint), Isten pedig nem mondható esetleges dolognak.” *Uo.*, 62 (29. tétel).

szerette a zsákutcákat. A legfontosabbnak mégis az látszott, hogy összefüggést találjon a lantot ábrázoló festmények, a filozófusok hipotézisei, a nyitott kották, a leolvashatóság és a kívül-belül összehangoltan élhető élet között. Hiszen „a lelket nem a fegyver győzi le, hanem szeretet és nemeslelkűség”.<sup>21</sup> Vagy a lanton megszólaltatott muzsika. Vagy a szenvedélyek, vágyak, vonzalmak. Vagy a lemondás.

„*Test a könyv, mely róla szól*”<sup>22</sup>

„ismerd meg minden ösvényemet”<sup>23</sup>

Ennél a pontnál már majdnem biztos volt abban, hogy azért a mondatért kellett elkezdenie és emiatt nem képes még mindig befejezni. Rájött, hogy miközben azt gondolta, az ő közreműködésére van szükség, neki volt szüksége arra, hogy végigmenjen a megismerésnek ezen a szakaszán, egészen addig, míg észre nem veszi, hogy vezetve van, hogy rá kell találnia valamire, és ezt nem teheti meg helyette senki. Aztán hirtelen, mintha a heurisztikus felismerés villant volna fel benne. Valami összeállt. De kimondani azt, hogy mi is ez valójában, nem tartotta elképzelhetőnek. Nem értette: miért nem vette már észre korábban? Hiszen ott volt mindig is közvetlenül előtte. Állandóan belebotlott, de valójában nem látta, nem észlelte, nem fogta föl. De most egyszerre mintha meghívást kapott volna, hogy vegye már észre a játékot, hogy miről szól, hogy milyen szabályok és szabálytalanságok irányítják, vagy éppenséggel hagyják szabadon: „*bogy szenvedélyeink ne öljenek meg bennünket, és ne is haljanak meg...*”<sup>24</sup> Így hát megtalálta anélkül, hogy ezt kereste volna. A kutatás újabb köre kezdődött, de mintha spirálként szippantotta volna magába, egyre beljebb és egyre szűkebb térbe, lehatároltabb, ugyanakkor szélesebb lehetőségekbe. Mintha mindennapi élete is erre fűződött volna fel. Keresni, megtalálni, elengedni. Fájni. Szenvedni. Belehalni. Újrakezdeni. Meg lehetne-e úszni ezt a körforgást, vagy lehetne tanulni va-

21 *Uo.*, 339 (11. főtétel).

22 „Misztérium a szerelem, / S test a könyv, mely róla szól”. John Donne: *Önkívület (Extasy)*, Vas István fordítása.

23 Zsolt 138.

24 „that our affections kill not us, nor dye”, John Donne: *The Litanie*, 1609, XXVII. vers.

lamit az affekciók doktrínájából? Hiszen semmi nem kívülről jön, hanem belülről indul minden.

Szólhat bármilyen lant bármilyen hangolással, bármilyen perspektívából. Lehet reneszánsz lant, barokk, legyen bár holdgítár, szamiszen vagy úd.<sup>25</sup> Szólhat, ha nem veszi észre se saját, se mások affekcióit, vonzalmait, szenvedélyeit, szenvedéseit. Talán az odafigyelésen múlik. A ráfigyelésen. Hiszen mindent ismert már korábban is, csak most történt meg, hogy ráismert. Mint amikor egy arcot végre fel tudunk idézni, pedig egészen addig nem sikerült, holott annyiszor láttuk már. Ezt a mondatot is, és amit jelenthet, ismerte régről, de mégsem volt meg benne. Kitörlődött emlékezetéből. Az idézet pontos helye is csak halványan rémlett fel, csupán az olvasás körülményeire emlékezett, arra, amikor először akadt rá a szövegre a tornáccon olvasva, ahová behajlott egy orgonabokor és egy barackfa ága, és ahonnan érezni lehetett a folyó illatát. Arra sem emlékezett, hogy nem az anyanyelvén olvasta, hanem „idegen” nyelven. Ezt annyira nem hitte el, hogy heteket töltött azzal, hogy műfordítására bukkanjon, de nem talált rá. Így aztán emlékeit háttérbe szorítva sikerült hinnie a tényeknek. Valahogy az is jólesett neki, amikor realizálta, hogy John Donne, a költő jóval korábban az affekciók elmélete és doktrínája előtt leírta ezt a mondatot. Nem mintha versenyeztetni akarta volna a költészetet és a filozófiát, de mégis... csak...

Miután mindezzel találkozott, és mindezt átgondolta, kedve lett volna ahhoz, hogy megírja végre az összefoglalót, vállalva azt is, hogy nem jutott eredményre, vagy legalábbis nem arra az eredményre jutott, amit egy kutatástól várni szoktak. Amint belekezdett volna, felerősödött benne az érzés, hogy nem kíváncsi rá az, akinek igazándiból szánta volna, akihez érdemes lett volna szólni. Talán tévedett. Talán nem ő a valódi címzett. Talán mindez valami délibáb, fata morgana. Már abban is elbizonytalanodott, hogy volt-e valaha ez a megbízás, és ha igen, valóban ez volt-e, vagy csak félreértett valamit. Bárhogy is volt, nem bánta, sem azt, hogy félreértette, sem azt, hogy értelmetlennek tűnt fel, sem azt, hogy se vége, se hossza. Neki számított, még akkor is, ha a világon senki másnak nem, és ha megosztatatlan volt, akkor is. A vonzalom, a szenvedély, a szenvedés, a felismerés, a tékozlás, az elvesztés, az újra megtalálás.

25 Holdgítár: japán rövidnyakú lant; szamiszen: japán hosszúnyakú lant; úd: arab lant.



A lantot egyébként is nehéz behangolni. A lecsapó sast sem lehet megállítani. Talán a perspektíva-pontokat kell átállítani. És akkor a horizont is másként alakul. Az is lehet, hogy mindezt csak képzelte, és csapdába esett, a közelség és a távolság csapdájába, valamibe, ami messziről fényesebbnek látszott, ahogy a Vega fénye is, vagy túl szépnek, mint a lant rozettája. Közelről pedig vakít vagy fáj, mint a lanttal kísért dallamok.<sup>26</sup>

Végül persze nem írt meg semmit, nem készült el semmivel. Nem jutott eredményre. De ennek már örülni is tudott. „A léleknek egyébként lehetnek külön örömei; de ami a testtel közös örömeiket illeti, azok egészen a szenvedélyektől függenek, úgyhogy azok az emberek ízelelhetik meg a legnagyobb édességet ebben az életben, akikre a leginkább hatnak. Igaz, hogy a legtöbb keserűséget is ők találják benne...”<sup>27</sup> Ebben maradt. Önmagával is, és – kimondatlanul – övele is. Valószínűleg elfogadta, hogy a szenvedélyes kétismeretlenesekre nincsen megoldás.

*Vigilia, 2010/5.*

(Dobai Lili verset és prózát ír.)

26 Vö. például a korszak híres latjátékosa, Hohn Dowland (1562–1626) lanttal kísért dalaival (*air*); *In the darkness let me dwell* című dala meghallgatható Edward Martin és William Bastien *Virtues and Vices* című albumán: <http://magnatune.com/artists/albums/martin-virtues>.

27 DESCARTES, *I. m.*, 170–171 (CCXII. cikkely).